

řair Bir Selçuklu řehzadesi: Melik Togaňřah ve Sikkeleri

Sadi S. KUCUR

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
İstanbul Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5233-6153> ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

skucur@marmara.edu.tr

Atıf Bilgisi: Kucur, Sadi S. “řair Bir Selçuklu řehzadesi: Melik Togaňřah ve Sikkeleri”. *Divan Edebiyatı Arařtırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 691-716. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1437909>.

Geliş Tarihi	16.02.2024
Kabul Tarihi	18.04.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebiyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Teşekkür: The British Museum, Sikke ve Madalya Bölümü Müdürü Tom Hockenfull ile Orta Doğu Sikkeleri eski sorumlusu (Emekli) Dr. Vesta S. Curtis'e koleksiyonlarında bulunan iki sikkenin fotoğraflarını yayınlamama izin verdikleri için teşekkür ederim. Eski Yüksek Lisans tez öğrencim Bülent Kaçın'a da katkıları için müteşekkirim.

ÖZET

Büyük Selçuklu şehzadelerinden, Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melik Togaşah'ın şiire düşkün olduğu, şairleri sevdiği hatta kendisinin de şiir söylediği hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda onun hayatıyla ilgili birkaç rivayet dışında siyasî faaliyetlerine ilişkin neredeyse hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Alp Arslan tarafından Herat melikliğine tayin edilmişse de bir süre sonra yerine başka birisinin gönderildiği kaydedilmektedir. Sultan Melikşah tahta çıktığı zaman ise onu tekrar Herat'a göndermiştir.

Vaktiyle M. Fuad Köprülü onun hakkında iki kaynağın verdiği malumattan başka bilgiye rastlanmadığını yazmıştır. Mehmet Altay Köymen ise onun hakkında bu iki kaynaktan başka üç kaynaktan daha kayıt bulunduğunu tespit etmiş ve bunları yayımlamıştır. Bu makalede söz konusu eserlerdeki kısıtlı bilgiler dışında hakkında daha önce tanıtılmayan ve değerlendirilmeyen Melik Togaşah'ın bizzat darb ettirdiği sikkeler ışığında onun siyasî hayatı biraz daha aydınlatılmaya çalışılmıştır. Darb ettirdiği sikkelere göre, onun 465 (1072) – 466 (1073-74), 468 (1075-76) - 473 (1080-81) ve 475 (1082-83) yıllarında Herat, 474 (1081-82) yılında ise Merou'r-Rûd hakimi olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Togaşah, Büyük Selçuklular, Herat, Merou'r-Rûd, Selçuklu sikkeleri.

A Poet Prince of Seljuks: Malik Toghanshah and His Coins

Sadi S. KUCUR

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Faculty of Humanities and Social Sciences, History
Department, Department of Medieval History, Istanbul Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5233-6153> ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

skucur@marmara.edu.tr

Citation: Kucur, Sadi S. "A Poet Prince of Seljuks: Malik Toghanshah and His Coins". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (Temmuz 2024), 691-716. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1437909>.

Date of Submission 16.02.2024
Date of Acceptance 18.04.2024
Date of Publication 01.07.2024
Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Thanks: Tom Hockenhull, Director of the Coins and Medals Department, The British Museum, and Dr. (Retired), former head of Middle East Coins. I would like to thank Vesta S. Curtis for allowing me to publish photographs of two coins in their collection. I am also grateful to my former Master's thesis student Bülent Kaçın for his contributions.

ABSTRACT

It is known that Malik Toghanshah, one of the Great Seljuk princes and the son of Sultan Alp Arslan, was fond of poetry, loved poets and even wrote poetry himself. However, apart from a few rumors about his private life, there is not much information about his political life in the sources. Although he was appointed as the governor of Herat during his father's lifetime, it is recorded that another governor was sent there for a while. Sultan Malikshah sent him back to Herat when he ascended the throne.

M. Fuad Köprülü once wrote that there is no information about him other than the information given by two sources. Mehmet Altay Köymen, on the other hand, found that there were three other sources about him and published them. In this article, apart from these sources, the dinars minted by Malik Toghanshah, which have not been introduced and evaluated before, are introduced and his political life is tried to be illuminated a little more. According to those coins it has been confirmed that he ruled in Herat in years 465 (1072) – 466 (1073-74), 468 (1075-76) - 473 (1080-81) and 475 (1082-83) and in Marw al-Rûd in 474 (1081-82)..

Keywords: *Toghanshah, Great Seljuks, Herat, Marw al-Rûd, Seljuks coins*

Giriş

Sâsânî İmparatorluğunun siyasî ve kültürel mirasını tevarüs eden Doğu İslâm devletleri tabii olarak, Fars dili ve bürokrasisinin yoğun etkisi altında kalmışlardır. Keza bozkırdan Horasan'a gelip burada devlet kuran Selçuklular da bu hâkim unsurun çekim alanından uzak kalamamışlardır. Nitekim bürokraside tecrübeli Fars kökenli devlet adamları ve memurlar istihdam edildikçe; Farsçanın resmî yazışma (diplomatik) dili olması da doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Nüfuz alanı bununla da sınırlı kalmayan Farsça, Sultan Melikşah döneminden itibaren saray muhitlerinde edebî dil olarak da etkili olmaya başlamıştır. Öyle ki devrin önde gelen şairlerini himaye eden sultan ve melikler, saray meclislerinde onlarla vakit geçirmeyi; şairler de onları metheden şiirler söylemeyi ve yazmayı adet edinmişlerdir.¹ Bununla birlikte Farsça şiir yazan Türk asıllı şairler, şiirde Gazneli muhitindeki *sebk-i Türkistânî / Horasânî* gibi bu muhitte de *sebk-i Irâkî / Selçûkî* adı verilen yeni bir tarz oluşturdular.² Bu vasat, sultan ve şehzadelerden bazılarının da şiire meyletmelerine zemin hazırladı. Nitekim kaynaklarda onların Farsça yazdıkları şiirlerden örnekler yer almaktadır.³ Söz konusu şair şehzadelerden biri de bu çalışmanın konusunu oluşturan Sultan Alp Arslan'ın oğlu Togaşah'tır.

M. Fuad Köprülü⁴ Selçuklu tarihinin edebî kaynaklarına örnek verirken Fars edebiyatına çok meraklı olan Togaşah'ın adının Nizâmî-i Arûzî'nin *Çehâr Makale*'siyle Ezrakî'nin *Dîvân*'ından başka hiçbir tarihî kaynaktan geçmediğini yazmaktadır. Akabinde Mehmet

¹ Ahmet Kartal, "Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebî Faaliyetler Üzerine Düşünceler", *Bilgi*, 17 (Bahar 2001), s. 55-70; Adnan Karaismailoğlu, "Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair", *V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya 1996, s. 133-139; Sadık Armutlu, *Büyük Selçuklu Şiiri*, İstanbul: Selenge Yayınları 2021, s. 18-28; G. E. Tetley, *The Ghaznavid and Seljuq Turks Poetry as a Source for Iranian History*, Abingdon: Routledge 2009.

² Kartal, agm, s. 64-65; Armutlu, *age*, s. 29-30.

³ Bkz. Osman G. Özgüdenli, "Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2 (Sonbahar 2014), s. 39-67.

⁴ "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (Temmuz 1943), s. 448-449.

Altay Köymen,⁵ Togaşah hakkında Sıbt İbni'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-Zamân'ı*, Avfi'nin *Lübâbü'l-Elbâb'ı* ve Mu'înü'd-dîn İsfizârî'nin *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât* adlı eserlerinde bulunan bilgileri yayımlamıştır.

Bunlardan başka iki kaynakta daha Togaşah hakkında kayda rastlanmaktadır. Bunlar Mîrhând'ın *Ravzatu's-Safâ'sı*⁶ ile Devletşah'ın *Tezkiretü'ş-Şuarâ'sı*⁷ dır. Böylece Fars edebiyatına meftun olduğu anlaşılan bu şehzâde hakkındaki müktesebat biraz daha genişletilmiş oldu. Bununla birlikte söz konusu kaynaklarda Togaşah'ın siyasî faaliyetlerinden ziyade, şiire olan ilgisi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla Togaşah'ı daha fazla tanıyabilmek için yazılı kaynaklara ek olarak onun darb ettirdiği sikkeleri de incelemek gerekir. Zira tarih araştırmalarında genellikle ihmal edilen sikkeler tarihin, dolayısıyla Togaşah'ın siyasî hayatının aydınlatılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bilindiği üzere, Büyük Selçuklu Devleti'nde sultanın yanı sıra; eyalet ve vilâyetlere *melik* unvanıyla vali olarak tayin edilen şehzadeler de hiyerarşik mevkielelerini, hükümdarla tâbiyet ilişkilerini ifade edecek şekilde sikkeler bastırabiliyorlardı. Keza Melik Togaşah da 465 (1072) – 466 (1073-74), 468 (1075-76) - 473 (1080-81) ve 475 (1082-83) yıllarında Herat'ta, 474 (1081-82) yılında ise Mervü'r-Rûd'da; bazıları düşük ayarlı olan dinarlar bastırmıştır.⁸ Ayrıca darp

⁵ "Selçuklu Hükümdarı Togaşah", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1968, s. 397-401.

⁶ Mîrhând Muhammed bin Hâvendşah bin Mahmûd, *Ravzatu's-Safâ fî Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, trc. ve notlar Erkan Göksu, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2018.

⁷ Devletşah b. Alâü'd-devle Bahtîşâhî el-Gâzî es-Semerkindî, *Kitâb-ı Tezkiretü'ş-Şuarâ*, nşr. Edward G. Browne, London – Leide: Luzac & Co. – E. J. Brill 1901; Devletşah, *Şair Tezkireleri Tezkiretü'ş-Şuarâ*, trc. Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayıncılık 2011.

⁸ Togaşah'ın darp ettirdiği sikkeler hakkında Mısır'da bir makale yayınlanmıştır: Ahmed Muhammed Ebû Haşîş Desûkî, "Nukûdu Toğan Şah Hâkimi's-Selâcikatî fî Vasati Horasan (465-475 H / 1072-1082 M)", *Mecelletu Merkezi'l-Meskûkâti'l-İslâmiyye (JINCE)*, 2 (Kahire 2019), s. 25-54. Bu makalede benim göremediğim Tübingen Üniversitesi FINT ile Hamburg Üniversitesi Koleksiyonlarındaki dinarlar da yayımlanmıştır. Bu araştırmada ise söz konusu dinarların başka koleksiyon veya yayınlardaki örneklerinden faydalanılmıştır. Yazar Desûkî'nin

tarihi ve yeri okunamayan gümüş dirhem örnekleri de bulunmaktadır.

Söz konusu sikkeler üzerinde yer alan tüm metinler, bu dönemin geleneğine uygun olarak kûfî hat ile yazılmıştır. Dinî metinler de Abbâsî halifelerinin ve onları örnek alan çağdaşı diğer Sünnî İslâm devletlerinkinden farklı değildir. Ön yüzde, ortada *Lâ ilâhe illa'llahu vahdehû lâ şerîke leh*, dış çevresinde *el-Kur'ân*, XXX, 4-5. âyet, arka yüzde, ortada *Muhammedün Rasûlu'llah*, çevrede ise *Muhammedün Rasûlu'llah + el-Kur'ân*, X, 33. âyet yer almaktadır. Bunların yanı sıra düzensiz bir şekilde, ön veya arkada üstte, *Li'llâh*, 'Adl veya *Feth* ibare veya kelimeleri yazılıdır. Abbâsî halifesinin lâkabı 465 tarihli dinarda önyüz sağ ve solda, 466 tarihli dinarda ise arka yüz ortada (*el-Kâim bi-Emri'llah*); 468 ve sonraki darplarda arka yüz ortada (*el-Muktedî bi-Emri'llah*) bulunmaktadır (bkz. Ek 1).

Sikkeleri darb ettiren Togaşah'ın ismi ön yüzde ortada altta, künye ve lâkapları sağ ve solda; tâbi olduğu Sultan Melikşah'ın isim ve lâkapları ise arka yüzde ortada yer almaktadır. Ancak Togaşah'ın sikkelerinde *melik* unvanını kullanmaması dikkat çekici bir durumdur. 465-469 tarihli dinarlarında sadece adı yer almakta, sonraki dinarlarında ise *Ebu'l-Fevâris* künyesi ve *Şemsü'd-devle* lâkabı da bulunmaktadır. 474 tarihli Mervu'r-Rûd dinarında ise bunlara ilâve olarak *Fahri'l-ümerâ* lâkabı eklenmiştir. Darp yeri ve tarih cümlesi ise önyüz iç çevrede bulunmaktadır: *Bi'smi'llah. Duribe bi-..... (Herat / Mervu'r-Rûd) senete (Arapça yazı ile tarih)*. Başka bir dikkat çekici husus ise; Türkiye Selçukluları haricindeki Selçuklu paralarının çoğunda görülen ok-yay alâmetine Togaşah'ın sikkelerinde rastlanmamasıdır. 465 ve 469 tarihli dinarlarında, ok-yay yerine arka yüz üstte ortası delik iki iri nokta arasında beş köşeli yıldız tasviri, 466 ve 468 tarihli de benzeri tasvirler bulunmaktadır. Ayrıca bazı dinarların üst, sağ ve sol taraflarında bir anlamının olup olmadığı bilinmeyen, muhtemelen boşlukları

görmediği 466, 468, 469, 470, 473 ve (47)5 tarihli Herat dinarları ile tarihleri okunamayan dirhemler tanıtılmıştır. Desûkî, darp yeri adının Merv'den sonraki kısmı okunamayan dinarı (Zeno.ru, nr. 107893), 474 Mervu'r-Rûd dinarıyla aynı özellikte olduğu halde Merv darplı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca söz konusu makalede sadece numismatik açıdan değerlendirilen sikkelerin Togaşah'ın siyasi hayatını tespite katkısı ele alınmadığı gibi, onun şiir ve şairlerle ilişkisi de hiç bahis konusu edilmemiştir.

doldurmak için çizilen desenler bulunmaktadır. Dirhemlerinde Togañşah'ın adı ile lâkabının kısaltılmış hali olan *Fahr* kelimesi yazılıdır. Metbûu Melikşah'ın ise sadece adı yazılıdır, metinler hepsinde aynıdır. Dirhemler iki tip olup bunlarda ön ve arka yüz sağda güç alâmeti olarak iki farklı kılıç tasviri yer almaktadır. Dirhemlerin kenarları düzensiz olduğu için darp yeri ve tarihleri okunamamaktadır. Dinarlarda bulunan ayetlerin ise dirhemlerde bulunmadığı anlaşılmaktadır (bkz. Ek 1).⁹

Bilindiđi üzere Sultan Alp Arslan, 458 (1066) yılında ođlu Melikşah'ı veliaht ilan ettikten sonra ÷lke topraklarının idaresini hanedan mensupları arasında taksim etmişti.¹⁰ Bu sırada Herat halkından, “hoř olmayan bir şekilde” yaşadığı ifade edilen, Tuđrul Beđ'in amcası (Musa) Yabgu hakkında şikâyetler gelmekteydi. Bunun üzerine sultan onu uzaklaştırıp Herat'ı ođlu Togañşah'a¹¹ verdi.¹² Kaynaklarda Togañşah hakkındaki ilk kayıt budur. Ancak bundan sonra babasının 465 (1072) yılında vefatına kadar burada Zahîrû'l-m÷lk Ebû Nasr Sa'îd Muhammed en-Nîřâbûrî'nin valilik yaptığı kaydedilmekte,¹³ Togañşah'ın ise bu sırada ne yaptığı bilinmemektedir. Melikşah tahta gećince, kardeşi Togañşah'ı tekrar Herat'a tayin etmiştir.¹⁴ Nitekim Togañşah ilk dinarını bu yıl darb

⁹ American Numismatic Society Koleksiyonunda 14 adet dirhem bulunmaktadır: https://numismatics.org/search/results?q=toghanshah%20AND%20imagesavailable%3Atrue%20AND%20department_facet%3A%22Islamic%22&lang=tr (16.12.2023).

Veb sayfasında bu dirhemlerin tarihi tahminen 476 olarak verilmektedir. Ancak dirhemlerde darp tarihleri okunamadığı gibi bu yıl basılmış dinarı da yoktur. Zaten kaynaklardaki onunla ilgili kayıtlara göre Togañşah'ın bu yıl hapiste olduğu, belki de vefat etmiş olabileceği dikkate alındığında bu darp tarihinin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, trc. notlar ve açıklamalar Abd÷lkerim Özeydin, İstanbul: Bilge K÷ltür Sanat 2022, s. 99; Mîrhând, *age*, s. 105.

¹¹ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, tercüme ve notlar: Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Ankara 2014, s. 22.

¹² Mîrhând, *age*, s. 105.

¹³ Mu'înü'd-dîn Muhammed-i Zemcî İsfizârî, *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât*, nşr. Seyyid Muhammed Kâzım İmam, I, Tahran 1338hş, s. 389

¹⁴ İsfizârî, *age*, s. 389; Köymen, agm, s. 398. Osman Turan (*Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötügen Neşriyat A.ř., 2005, s. 199) kaynak vermeden

ettirmiş; fakat bu parada kendisi için unvan ve lâkap kullanmayıp metbûu Sultan Melikşah'ı ise *Mu'izzü'd-dünyâ ve'd-dîn* lâkabıyla zikretmiştir (Tablo 1).

Cihan Piyadeoğlu,¹⁵ tarih vermeyen İsfizârî'ye dayanarak Sultan Alp Arslan'ın (meliklik döneminde 450/1058 yılında) Herat'a hakim olduğunu, daha sonra da oğlu Togaşah'ı buraya gönderdiğini ve bu olayın 450 yılından önce gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir. Kendisinin de belirttiği gibi Alp Arslan meliklik döneminde 450, 452 (1060) ve 455 (1063) yıllarında Herat'ta para bastırmıştır.¹⁶ Piyadeoğlu, Musa Yabgu da 446 (1054-55) yılında burada para bastırıldığına göre Togaşah'ın Herat hakimiyeti bu tarihten sonra gerçekleşmiş olmalıdır, demektedir. (Musa) Yabgu'nun bastırıldığı son Herat dinarları 447¹⁷ (1055-56) ve 448¹⁸ (1056-57) tarihli olduğuna göre, bu görüşün tarih aralığının 448-450 olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak kaynaklarda bu görüşü, yani Togaşah'ın bu kadar erken tarihte Herat hakimi olduğunu destekleyecek bir kayda rastlanmamaktadır. Aksine Togaşah hakkındaki ilk kayıt 458 yılı sonrasına aittir, hatta onun Herat'ta darb ettirdiği sikkelerin ilkinin tarihi de daha ileri bir tarih olan 465'tir. (Musa) Yabgu'nun meliklik ve Alp Arslan'ın sultanlık döneminde ve Togaşah'ın bu şehirde darb ettirdiği sikkeleri dikkate aldığımızda onun 465 (1072) - 466 (1073-74), 468 (1075-76) - 473 (1080-81) ve 475 (1082-83) yıllarında Herat, 474 (1081-82) yılında ise Mervu'r-Rûd hakimi olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Sultan Melikşah'ın kardeşi Togaşah'ı Hemedan'a melik tayin ettiğini yazıyor ise de bu bilginin kaynağı tespit edilememiştir.

¹⁵ Cihan Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, İstanbul: Kronik 2023, s. 51-52.

¹⁶ Alp Arslan sultanlık döneminde de Herat'ta saltanatı süresince (455-465), 463 ve 464 yılı hariç her yıl sikke darb ettirmiştir (Coşkun Alp tekin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 471, 474, 477, 481; Tirkeş Hocaniyazov, *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Sel'dzhukov*, Aşhabad 1979, s. 29-37).

¹⁷ S. Album, List 218, 1 October 2006, Item nr. 53145.

¹⁸ Zeno.ru, 235257, 231319; S. Album, 35, 13 September 2019, lot 1217.

Sultan Melikşah 467 (1074-75) yılında Herat vilâyetiyle Gûr ve Garcistan'ın idaresini kardeşi Melik Böripars'a vermiştir.¹⁹ Togaşah'ın bu yıl darb ettirdiği bir sikkeye rastlanmaması bu kaydı doğrulamaktadır. Bu durum Togaşah'ın aynı tarihte kaynaklara yansımamakla beraber; başka vilâyete tayin edilmiş ya da isyan gibi bir sebeple azledilmiş olabileceği ihtimallerini akla getirmektedir.

Togaşah, 465-469 yılları arasında (467 yılı hariç) bastırđıđı sikkelerde kendisi için unvan ve lâkab kullanmamış; metbûu Sultan Melikşah'ı ise sadece *Mu'izzü'd-dünya ve'd-dîn*, *Rüknü'l-İslâm* veya *Celâlü'd-devle* lâkablarından biriyle zikretmiştir. Tarihi muhtemelen 470 olan dinarda ise, kendisini *Ebu'l-Fevâris* künyesi ve *şemsü'd-devle* lâkabıyla; Melikşah'ı *es-Sultanü'l-Mu'azzam* unvanı ve *Mu'izzü'd-dünya ve'd-dîn* lâkabıyla zikretmiştir. 471, 472, 473 ve 475 tarihli Herat darplı dinarlarında da kendisini ve metbûu Sultan Melikşah'ı aynı şekilde ifade etmeye devam etmiştir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Melik Togaşah'ın Darbettirdiği Sikkelerin Listesi

Darp Yılı	Darp Yeri	Değer Birimi	Darbettiren	Metbûu
465	Herat	Dinar	Togaşah	Mu'izzü'd-dünyâ ve'd-dîn Melikşah
466	"	"	"	Rüknü'l-İslâm Melikşah
468	"	"	"	Celâlü'd-devle Melikşah
469	"	"	"	Rüknü'l-İslâm Melikşah
469	"	"	"	Celâlü'd-devle Melikşah
470 (?) ²⁰	"	"	Ebu'l-Fevâris şemsü'd-devle Togaşah	es-Sultanü'l-Mu'azzam Mu'izzü

¹⁹ Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali ibn Nâsır ibn 'Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, trc. Necati Lügal, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1999, s. 41; Bülent Özkuzugüdenli, *Hasan-ı Yezdi'nin Câmi'u't-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı (Giriş - Farsça metin - Türkçe tercüme)*, doktora tezi, MÜTAE, İstanbul 2014, s. 115; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat 2011, s. 126, 133.

²⁰ Tarihi tahminen 470 olarak okunan ve darp yeri silik başka bir dinarda, Togaşah'ın isminin bulunduğu ön yüzde sağ ve soldaki yazılar *Cemâlü / 'l-mille* şeklinde okunmuştur. Bu ibare, Melikşah'ın lâkabı olduğu için onun adının bulunduğu arka yüzde yer alması gerekirdi. Ayrıca sikkede Abbâsi halifesinin lâkabının da bulunmamasına bakılarak, bu ibarenin yanlış okunduğu; doğrusunun ise 465 Herat dinarlarında olduğu gibi, halifenin lâkabının olması

				'd-dünya ve'd-dîn Melikşah
471	"	"	"	"
472	"	"	"	"
473	"	"	"	"
474	Mervu'r- Rûd	"	Ebu'l-Fevâris Şemsü'd- devle Fahrü'l-ümerâ Togaşah	Sultânü Dîni'llah Mu'înü Halifeti'llah Melikşah
(47)5	Herat	"	Ebu'l-Fevâris Şemsü'd- devle Togaşah	es-Sultanü'l-Mu'azzam Mu'izzü 'd-dünya ve'd-dîn Melikşah
xxx	(Herat?)	Dirhem	"	Melikşah

Togaşah'ın 474 (1081-82)'de Mervu'r-Rûd ve 475 (1082-83)'te Herat'ta darb ettirdiği dinarlarda diğeri bir husus dikkat çekmektedir. Bu sikkelerde Togaşah kendisini *Ebu'l-Fevâris* künyesi ve *Şemsü'd-devle Fahrü'l-ümerâ* lâkaplarıyla anarken; Sultan Melikşah'ı, onun kendi bastırıldığı dinarlarında bile kullanmadığı şu unvanlarla ifade etmektedir: *Sultânü Dîni'llah Mu'înü Halifeti'llah*. Melikşah için aynı unvanı, 473 (1079-80) ve 475 (1082-83) tarihli Belh dinarlarında Melik Tekiş,²¹ 483 (1090-91) yılında ise Burhânü'd-devle Mahmud (b. Alp Arslan ?)²² kullanmıştır. Bu unvanın tercihinde sultana tâbiyetinin ifadesinin yanı sıra; Abbâsî Halifesi el-Muktedî bi-Emri'llah'a bir mesaj verilmek istenmesinin de etkisi olabilir. Sultan Melikşah kendisi bu unvanları kullanmasa da tâbi meliklerin kendisini böyle

gerekir. Eğer tarihi doğru okunmuş ise halifenin lâkabının *el-Muktedî / bi-Emri'llah*; tarihi 465-466 ise *el-Kâim / bi-Emri'llah* olması gerekir. Sikkenin fotoğrafı görülemediği için, daha kesin bir görüş ifade etmek mümkün olamamıştır (Gilles Hennequin, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale: Les Saljuqs et Leurs Successeurs*, Paris 1985, s. 65-66, nr. 93).

²¹ Stephen Album, sale 11, 16 Sep 2011, lot 523; Zeno.ru, 229806. Melik Tekiş Arslan'ın 476 Herat, Belh ve Vervarlic dinarlarında da Melikşah *Sultânü Dîni'llah* unvanıyla anılmaya devam edilmiştir (St. James's, 61, 11 June 2022, lot 16; Zeno.ru, 262980; Stephen Album, 36, 23 Jan 2020, lot 727).

²² Florian Schwarz, *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und die Landschaften am Oberen Oxus*, XIVc Hurasan III, Tübingen – Berlin: Ernst Wasmuth Verlag 2002, s. 94-95.

bir unvanla anmalarından herhalde memnun olmuştur (bkz. Tablo 1).

Sultan Melikşah'ın 474 (1081-82) yılında²³ isyan eden diğer kardeşi Melik şihâbü'd-dîn Tekiş Arslan'ın ele geçirdiği yerler arasında Mervu'r-Rûd da bulunmaktaydı. Ancak isyan bastırılınca Tekiş buraları terk etmek zorunda kalmıştı.²⁴ Togaņřah 474 (1081-82) yılında Mervu'r-Rûd'da sikke bastırđına göre, Sultan Melikşah'ın, Tekiş'ten geri alınan bu vilâyeti ona tevcih etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Melik Tekiş bu isyan sırasında Sultan Melikşah'ın bazı askerlerini esir aldı. Bu esirlerin iki taraf arasında arabuluculuk teşebbüsüyle barış sağlandı. Sultan Melikşah Belh'ten ayrılıp Serahs'a yaklaştığı sırada "bu beldelerin sahibi" olduğu belirtilen kardeşi Togaņřah tarafından karşılıandı. Bu hadisenin Togaņřah'ın Serahs ile aynı bölgede bulunan Mervu'r-Rûd hakimi olduğu yılda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu karşılamada sultana hediyeler sunup bağlılığını gösteren Togaņřah, sultanın huzurunda sarhoş olup haddi aşan sözler sarf etti. Ona "Ey sultan, sen ancak sana karşı çıkıp isyan edene lütuf ve ihsanda bulunuyorsun, sana yaklaşana ise hiç bir şey vermeyip onları ihsanlarından yoksun bırakıyorsun, yani Tekiş ile ben gibi" dedi. Onun bu sözleri üzerine sultan gazaba geldi ve onu tutuklattı sonra da Isfahan'a gönderdi.²⁵ Başka bir kaynakta ise Togaņřah'ın isyana, zulüm ve fesada tevessül ettiği, âlimleri öldürdüğu ve zalimleri koruduğu için azledilip İsfahan Kalesi'nde hapsedildiği kaydedilmektedir.²⁶ Daha sonra Melikşah, Togaņřah'ın annesi, çocukları ve mallarının bulunduğu kaleye bir mektup

²³ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, XIX, nşr. Muhammed Enes el-Hınn – Kâmil Muhammed el-Harrât, Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye 2013, s. 356-357; Aynı yazar, *age*, seçme, trc. ve değerlendirme Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2011, s. 237-238; Ahmed b. Mahmud, *age*, s. 139. Diğer bazı kaynaklarda (al-Bondari, *İrak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvameddin Burslan, İstanbul: Türk Tarih Kurumu 1943, s. 70; İbnü'l-Esîr, *age*, s. 125) Melik Tekiş'in ilk isyanı 473 yılında olmuş gibi görünüyorsa da; olayların seyrinden 474 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

²⁴ İbnü'l-Esîr, *age*, s. 125; Ali Öngül, "Tekiş b. Alp Arslan", *Tarih Dergisi*, 1995-2000 Fikret İşiltan Hatıra Sayısı, İstanbul 2000, s. 326.

²⁵ Sıbt İbnu'l-Cevzî, *age*, XIX, nşr., s. 369; Aynı yazar, *age*, trc., s. 249-250.

²⁶ İsfizârî, *age*, I, s. 389; Köymen, agm, s. 399-400; Turan, *age*, s. 205.

göndererek teslimini istedi. Melikin annesi önce buna yanaşmadı ise de sonra mecbur kalarak teslim etti.²⁷

Bütün bu olaylar Melik Tekiş'in isyanından sonra muhtemelen 475 (1082-83) yılında, Togaşah'ın Herat'ta para bastırıldığı tarihten sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü bu tarihten sonra darp edilmiş başka sikkesi yoktur. Onun hapisten çıkıp çıkamadığı ve vefatı hakkında da kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. İbnü'l-Adîm²⁸ ve ondan naklen Zehebî,²⁹ Haleb valisi Aksungur'un es-Sultan (!) İdris b. Togaşah'ın dadısıyla evlendiğinden bahsetmektedir. Diğer kaynaklara göre,³⁰ Aksungur, Sultan Melikşah'ın dadısıyla evlenmiştir. Ancak bu kayıt muhtemelen Togaşah'ın İdris adlı bir oğlunun mevcut olabileceğini tespit bakımından önemlidir. Ayrıca Melikşah'ın çok sevdiği ve yanından ayırmadığı dadısını Togaşah'ı hapsedikten sonra onun oğlu İdris'in yetiştirilmesi için görevlendirmiş olabileceği de düşünülebilir.

XV. yüzyıl tezkire müellifi Devletşah'ın³¹ Melik Togaşah'ı sultan unvanıyla anması ve dedesi Çağrı Beğ'in kardeşi Tuğrul Beğ'i de onun dayısı olarak zikretmesi doğru değildir. Keza müellifin Togaşah'ın hükûmet merkezinin Nişabur olduğunu söylemesine

²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *age*, XIX, nşr., s. 369; Aynı yazar, *age*, trc., s. 250 (Arapça metinde "onun annesi" ifadesindeki Togaşah'ı işaret eden zamir, tercümede yanlışlıkla Tekiş'e ait olarak aktarılmıştır.); Köymen, agm, s. 400.

²⁸ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, neşr. el-Mehdiyyu İdu'r-Ravâdiyye, IV, Londra: el-Furkan 2016, s. 541; Aynı yazar, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Heleb (Seçmeler)*, çev., notlar ve açıklamalar Ali Sevim, Ankara: TTK 1982, s. 62, 212. Ancak İbnü'l-Adîm, Aksungur'un biyografisinin devamında onun eşinin Sultan Melikşah'ın dadısı olduğunu yazmaktadır (İbnü'l-Adîm, *Buğye*, neşr. s. 550; Aynı yazar, *Buğye*, çev., 70).

²⁹ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-'Alâm*, neşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, XXXIII, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî 1994, s. 201.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *age*, s. 143; İbnü'l-Adîm, *Buğye*, neşr. s. 550; Aynı yazar, *Buğye*, çev., 70; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521 = 1055-1127)*, seçme, terc. ve değerl. Ali Sevim, Ankara: TTK 2014, s. 65; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat 2011, s. 156 (Bu eserde dadının Aksungur'un eşi olduğundan bahsedilmemektedir).

³¹ Devletşah, *age*, nşr., s. 72-73; Devletşah, *age*, trc., s. 121-122; Köymen, agm, s. 397.

bakılacak olursa Melik Togaşah b. Alp Arslan'ı, bir asır sonra Nişabur'a hâkim olan Togaşah b. Müeyyed ile karıştırdığı da anlaşılmaktadır.

Togaşah'ı Selçuklu şehzadeleri arasında öne çıkaran asıl özelliği, onun şiire ve şairlere olan düşkünlüğüdür. Nizâmî-i Arûzî'ye³² göre, Selçuk oğullarının hepsi şiir severlerdi; ama hiçbirisi Togaşah kadar şiire düşkün değildi. Rivayete göre o, sohbeti ve birçok şeyi şiir aracılığıyla yapardı. Onun nedimleri Emîr Ebû Abdullah Karşî, Ebû Bekr Ezrakî, Ebû Mansûr-ı Bâ Yûsuf, Şücâî Nesevî, Ahmed Bedîhî, Hakîkî ve Nesîmî gibi şairlerdi. Genç hükümdar Togaşah'ın bir gün şair nedimlerinden Ahmed Bedîhî ile *nerd* (tavla) oynarken yenilince çok kızdığı, zaman zaman elini kılıcına götürdüğü ancak Şair Ezrakî teselli için iki beyit³³ söyleyince öfkesinin yatıştığı, memnuniyetinden şairin gözlerinden öptüğü nakledilmektedir. Togaşah'ın 500 dinar getirtip şairin ağzını altınla doldurduğu hatta başka bir beyti için de aynı gece abartılı olsa da iki defa 20.000 yuvarlak saf altın dinar bağışladığı³⁴ ifade edilmektedir. Ezrakî'nin *Dîvân*'ında³⁵ bulunan 2675 beyitin % 27,33'ünü teşkil eden, onu metheden toplam 731 beyitten oluşan 15 kaside mevcuttur (bkz. EK 2). Bu kasidelerinden birinde onun adını, lâkabını ve nesebini şöyle dile getirmektedir:³⁶

آسمان داد و همت، آفتاب تاج و تخت نور جان میر جگری، شمع شاه الب ارسلان
مفخر سلجوقیان، شمشیر میر المؤمنین شمس دولت، زین ملت، كهف أمت، شه طغان

³² Ahmed b. Ömer b. Ali Nizâmî-yi Arûzî-i Semerkandî, *Çehâr Makale-i Arûzî*, tsh. Muhammed Kazvîni, nşr. M. Moîn, Tahran 1333, s. 68-70; Nizâmî Arûzî Semerkandî, *Çehâr Makâle*, trc. Esin Eren Soysal, Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s.62-63; Osman Turan, *age*, s. 158.

³³ Ayrıca bkz. Devletşah, *age*, nşr., s. 72-73; Devletşah, *age*, trc., s. 121.

³⁴ Ahmed b. Ömer b. Ali Nizâmî-yi Arûzî-yi Semerkandî, *Çehâr Makale*, tsh. Muhammed Kazvîni, Leyden - London: Brill – Luzac & Co. 1910, s. 172; Köprülü, *agm*, s. 449.

³⁵ *Dîvân-ı Ezrakî-i Herevî*, tashih, mukabele ve mukaddime Sa'îd-i Nefisî, Tahran 1336.

³⁶ *Dîvân-ı Ezrakî-i Herevî*, s. 74, beyit nr. 1830-1831; Semerkandî, *Çehâr Makale*, tsh. Muhammed Kazvîni, s. 171.

Onun Togaşah adına birkaç eser yazdığı, *Sindbadnâme*'nin de bunlardan birisi olduğu³⁷ ifade edilmektedir. Bütün bunlar Togaşah'ın bu şairle yakın bir dostluk kurduğunu ve onu himaye ettiğini göstermektedir.

Avfi³⁸ ise ilim, hayâ, vakar ve vefada Selçukoğulları melikleri içinde müstesna bir yerinin olduğunu belirttiği Togaşah'ın iktidarsızlık hastalığından mustarip olduğunu, doktorların tedavisi konusunda aciz kaldığını belirtmektedir. Onun bu derdine de Şair Ezrakî çare bulur, *Elfiyye ve Şelfiyye* kitabını yazar ve bu kitabı okumasını ister. Her tavsiyesini uygulayacağına dair söz aldığı Togaşah'ı, kaynakta anlatıldığı şekilde şifaya kavuşturur. Melik de doğal olarak şairin rüyasında bile göremeyeceği ihsanlarda bulunur.³⁹

Devletşah,⁴⁰ Togaşah hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bir bilgi de vermektedir. Ona göre, gençliğinde savaştığı ve esir düştüğü "kara yüzlü ve kör kalpli" İbrahim Yınal tarafından Togaşah'ın gözlerine mil çekilmiş. Bunun üzerine Togaşah gözlerinin hasretiyle şu beyti söylemiş:

تا دست قضا چشم مرا میل کشید
فریاد ز عالم جوانی بر خاست

*Kazâ eli gözüme mil çekeliden beri,
Gençlik âleminden feryat yükseliyor.*

Togaşah'ın dayısı (! Doğrusu: Babasının amcası) Tuğrul Beğ, bunun intikamını almak için İbrahim Yınal'ı öldürmüş; onun söylediği beyti duyunca ağlamış ve mümkün olsaydı gözünün birini, bu dünyayı göremeyen gence vereceğini ve tek gözle yetineceğini

³⁷ Devletşah, *age*, nşr., s. 72; Devletşah, *age*, trc., s. 121.

³⁸ Muhammed Avfi, *Kitâb-ı Lubâbu'l-Elbâb*, ed. Edward G. Brown, II, London - Leide: Luzac & Co. - E. J. Brill 1903, s. 87; Köymen, *agm*, s. 399.

³⁹ Ayrıca bkz. Devletşah, *age*, nşr., s. 72; Devletşah, *age*, trc., s. 121. Devletşah bu konuyu Fahr-i Benâkitî'nin tarihinden kısaca naklettiğini söylüyorsa da adı geçen eserde böyle bir kayda rastlanmamaktadır (*Târîh-i Benâkitî, Ravzatü Ullî'l-Elbâb fî Ma'rîfeti't-Tevârîhi ve'l-Ensâb*, nşr. Ca'fer Şu'âr, Tahran 1348).

⁴⁰ Devletşah, *age*, nşr., s. 73; Devletşah, *age*, trc., s. 122; Osman G. Özgüdenli, *agm*, s. 45.

söylemiş. Togaşah da kendisini darda bırakmamasını, iyi arkadaşları ve sohbeti tatlı nedimleri yoldaş etmesini rica etmiş, Tuğrul Beğ onun bu arzusunu fazlasıyla yerine getirmiş.

Togaşah'ın gençliğinde İbrahim Yınal ile savaştığı, esir düştüğü, gözlerine mil çekildiği ve bu sebeple Tuğrul Beğ'in intikam için İbrahim Yınal'ı öldürdüğü iddiaları başka kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Kaldı ki İbrahim Yınal'ın öldürölme sebebi de bilinen bir husustur.⁴¹ Dolayısıyla Devletşah'ın aktardığı bu rivayetin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Fakat bu kayıt Togaşah'ın söylediği ifade edilen bir beyti naklettiği için konumuz açısından önem taşımaktadır.

Bu makalede, az sayıda kaynakta hakkında az bilgi bulunan Büyük Selçuklu şehzadesi Melik Togaşah b. Alp Arslan'ın siyasi ve edebi hayatı incelenmiştir. Konuyla ilgili mevcut yayınlarda görölmemiş Mîrhând'ın *Ravzatu's-Safâ*'sı ve Devletşah'ın *Tezkiretü's-Şuarâ*'sındaki bilgiler ile Togaşah'ın makalede tanıtılan darp ettirdiği sikkeler değerlendirilmiştir. Böylece onun siyasî hayatı, şiir ve şairlerle ilişkisi, Şair Ezrakî'ye hâmililiği biraz daha aydınlığa kavuşmuştur. Ona atfedilen bir beyitten başka şiir örneği olmasa da onun şiire ve şairlere meftunluğu, hâmililiği aşikârdır. Darp ettirdiği sikkelerden anlaşıldığına göre Togaşah'ın 467 ve 474 yılları hariç 465 (1072) – 475 (1082-83) yılları arasında Herat, 474 (1081-82) yılında ise Mervu'r-Rûd hakimi olduğu kesinlik kazanmaktadır.

⁴¹ Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII (2013), s. 117-143.

Kaynakça

- AHMED B. MAHMUD, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat 2011.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 435-591.
- ARMUTLU, Sadık, *Büyük Selçuklu Şiiri*, İstanbul: Selenge Yayınları 2021.
- AVFÎ, Muhammed, *Kitâb-ı Lubâbu'l-Elbâb*, ed. Edward G. Brown, II, London - Leide: Luzac & Co. - E. J. Brill, 1903.
- [BENÂKİTÎ, Fahr-i], *Târîh-i Benâkitî, Ravzatü Uli'l-Elbâb fî Ma'rifeti't-Tevârîhi ve'l-Ensâb*, nşr. Ca'fer Şu'âr, Tahran 1348.
- AL-BONDARÎ, *İrak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvameddin Burslan, İstanbul: Türk Tarih Kurumu 1943.
- THE BRITISH MUSEUM, Department of Coins and Medals, nr. 1972.11.9.6; 1876.10.5.8.
- DESÛKÎ, Ahmed Muhammed Ebû Haşîş, "Nukûdu Toğan Şah Hâkimi's-Selâcikati fî Vasati Horasan (465-475 H / 1072-1082 M)", *Mecelletu Merkezi'l-Meskûkâtî'l-İslâmîyye (JINCE)*, 2 (Kahire 2019), s. 25-54.
- DEVLETŞAH b. Alâü'd-Devle Bahtîşâhî el-Gâzî es-Semerkindî, *Kitâb-ı Tezkiretü's-Şu'arâ*, nşr. Edward G. Browne, London - Leide: Luzac & Co. - E. J. Brill 1901.
- _____, *Şair Tezkireleri Tezkiretü's-Şuarâ*, trc. Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayıncılık 2011.
- (EZRAKÎ-i Herevî), *Dîvân-ı Ezrakî-i Herevî*, tashih, mukabele ve mukaddime Sa'îd Nefisî, Tahran 1336.
- HENNEQUIN, Gilles, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale: Les Saljuqs et Leurs Successeurs*, Paris 1985.
- HOCANİYAZOV, Tirkeş, *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Sel'dzhukov*, Aşhabad 1979.

- EL-HÜSEYNÎ, Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali ibn Nâsır ibn 'Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, trc. Necati Lügal, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1999.
- İBNU'L-ADÎM, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, neşr. el-Mehdiyyu İdu'r-Ravâdiyye, IV, London: el-Furkan 2016.
- _____, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Heleb (Seçmeler)*, çev., notlar ve açıklamalar Ali Sevim, Ankara: TTK 1982.
- _____, *Kemâlüddîn, Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521 = 1055-1127)*, seçme, terc. ve değerl. Ali Sevim, Ankara: TTK 2014.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil'de Selçuklular*, terc., notlar ve açıklamalar Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bilge Kültür Sanat 2022.
- İSFİZÂRÎ, Mu'înü'd-dîn Muhammed-i Zemcî, *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât*, nşr. Seyyid Muhammed Kâzım İmam, I, Tehran 1338hş.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair", V. *Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Konya 1996, s. 133-139.
- KARTAL, Ahmet, "Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarındaki Edebî Faaliyetler Üzerine Düşünceler", *Bilig*, 17 (Bahar 2001), s. 55-70.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (Temmuz 1943), s. 379-522.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Selçuklu Hükümdarı Togaşah", *Necati Lügal Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1968, s. 397-401.
- MÎRHÂND, Muhammed bin Hâvendşah bin Mahmud, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, trc. ve notlar Erkan Göksu, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2018.
- ÖNGÜL, Ali, "Tekiş b. Alp Arslan", *Tarih Dergisi*, 1995-2000 Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul 2000, s. 321-333.

ÖZGÜDENLİ, Osman G., “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/2 (Sonbahar 2014), s. 39-67.

ÖZKUZUGÜDENLİ, Bülent, *Hasan-ı Yezdî'nin Câmî' u't-Tevârîh-i Hasenî isimli eserinin Selçuklular kısmı (Giriş - Farsça metin - Türkçe tercüme)*, Basılmamış Doktora Tezi, MÜTAE, İstanbul 2014.

PİYADEOĞLU, Cihan, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, İstanbul: Kronik 2023.

_____, “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal”, *Türkiyat Mecmuası*, XXIII (2013), s. 117-143.

SCHWARZ, Florian, *Sylloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und die Landschaften am Oberen Oxus*, XIVc Hurasan III, Tübingen – Berlin: Ernst Wasmuth Verlag 2002.

SEMERKANDÎ, Nizâmî-i Arûzî-i, Ahmed b. Ömer b. Ali, *Çehâr Makale*, tsh. Muhammed Kazvînî, Leyden – London: Brill – Luzac & Co. 1910.

_____, *Çehâr Makale-i Arûzî*, tsh. Muhammed Kazvînî, nşr. M. Moîn, Tehran 1333.

_____, *Çehâr Makale*, trc. Esin Eren Uysal, İstanbul: Demavend Yayınları 2016.

SIBT İBNU'L-CEVZÎ, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, XIX, nşr. Muhammed Enes el-Hinn – Kâmil Muhammed el-Harrât, Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye 2014.

_____, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Seçme, trc. ve değerlendirme Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu 2011.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), tercüme ve notlar: Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Ankara 2014.

TETLEY, G. E., *The Ghaznavid and Seljuq Turks Poetry as a Source for Iranian History*, Abingdon: Routledge 2009.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2005.

ez-ZEHEBÎ, Őemsu'd-dîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-'Alâm*, neşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, XXXIII, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî 1994.

https://www.acsearch.info/search.html?term=toghanshah&category=1-2&lot=&date_from=&date_to=&thesaurus=1&images=1&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1¤cy=usd&order=0
(16.12.2023)

https://www.acsearch.info/search.html?term=takish+beg&category=1-2&lot=&date_from=&date_to=&thesaurus=1&images=1&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1¤cy=usd&order=0
(16.12.2023)

https://numismatics.org/search/results?q=toghanshah%20AND%20imagesavailable%3Atrue%20AND%20department_facet%3A%22Islamic%22&lang=tr (16.12.2023) (ANS: American Numismatic Society Sikke Koleksiyonu).

<https://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=5554> (16.12.2023)

<https://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=5552> (16.12.2023)

<https://db.stevealbum.com/php/home.php> (16.12.2023)

<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=5736&lot=16>
(16.12.2023).

EK 1. Melik Togañşah'ın Darbettirdiği Sikkeler

Ön yüz		Arka yüz	
<p>الله لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه</p>		<p>محمد رسول الله صلي الله عليه معز الدنيا والدين ملك شاه</p>	<p>محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)</p>
<p>بسم الله ضرب هذا الدينار بهراة سنة خمس و ستين و اربعماية</p>			
<p>(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)</p>			
<p>465, Herat, Dinar, 3.82g (Stephen Album Rare Coins, Auction 40, 13.05.2021, lot 544)</p>			
<p>ح لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه</p>		<p>محمد رسول الله القايم بامر الله ركن الاسلام ملكشاه</p>	<p>محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)</p>
<p>بسم الله ضرب هذا الدينار بهراة سنة ست و ستين و ارب(عماية)</p>			
<p>(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)</p>			
<p>466, Herat, Dinar, 4.24g, 23.98mm (The British Museum, Department of Coins and Medals, nr. 1972.11.9.6)</p>			
<p>ح لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه</p>		<p>محمد رسول الله القايم بامر الله ركن الاسلام ملكشاه</p>	<p>محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)</p>
<p>بسم الله (ضرب هذا الدينار بهراة سنة ست و ستين و ارب)عماية</p>			
<p>(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)</p>			
<p>4(66), (Herat), Dinar, 2.43g, 23.5mm (Zeno.ru, 132949)</p>			

ح لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه		محمد رسول الله المقتدي بامر الله جلال الدولة ملكشاه
بسم الله ضرب هذا الدينار) بهراة سنة ست وستين و اربعماية		محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)
468, Herat, Dinar, 5.37g, 22.65mm (The British Museum, Department of Coins and Medals, nr. 1876.10.5.8)		
لا اله الا الله وحده لا شريك له طغانشاه		محمد رسول الله المقتدي بامر الله ركن الاسلام (ملكشاه)
(بسم الله ضرب هذا) الدينار بهراة سنة تسع وستين و اربعماية		محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)
469, Herat, Dinar, 3.59g (Jean Elsen & Ses Fils S.A., Auction 120, 15.03.2014, lot 1679)		
لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه		محمد رسول الله المقتدي بامر الله جلال الدولة ملكشاه
بسم الله ضرب هذا الدينار بهراة سنة تسع وستين و اربعماية		محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)
469, Herat, Dinar, 3.54g (S. Album, List 11, 16 September 2011, lot 529); 3.72, 3.82, 4.33g (Hocaniyazov, s. 125, nr. 447, 24-24.5mm)		

Şair Bir Selçuklu Şehzadesi: Melik Toğanşah ve Sikkeleri

شمس الدولة	عدل لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	بنو القوارير		فتح محمد رسول الله المقتدي بامر الله السلطان المعظم معز الدنيا والدين ملكشاه
	بسم الله ضرب هذا الدينار بهرآة سنة س(بعين و اربعماية ؟)			
	(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)			
(470?), Herat, Dinar, 4.47g (S. Album, 39, 21.01.2021, lot 25409); 2.55g, 23mm (Zeno.ru, 305388)				
شمس الدولة	لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	بنو القوارير		فتح محمد رسول الله المقتدي بامر الله السلطان المعظم معز الدنيا والدين ملك(شاه)
	بسم الله ضرب هذا الدينار بهرآة سنة (سبعين و اربعماية ؟)			
	(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)			
471, Herat, Dinar, 3.5g (Zeno.ru, 40597)				
شمس الدولة	عدل لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	بنو القوارير		فتح محمد رسول الله المقتدي بامر الله السلطان المعظم معز الدنيا والدين ملك (شاه)
	(بسم الله ضرب هذا الدينار) بهرآة سنة اثني و سبعين و اربع(ماية)			
	(<i>el-Kur'ân,</i> er-Rûm, 4-5)			
472, Herat, Dinar, 3.26g, 21.3x19.6mm (Zeno.ru, 172412); 3.50Gg, 24mm, 6h (CNG, Auct. 245, lot 451, 1 Dec 2010)				

شمس الدولة	لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	ابو القوارير س		فتح محمد رسول الله المقتدي بامر الله السلطان المعظم معز الدنيا والدين ملكشاه
(بسم الله ضرب هذا الدينار) بهراة سنة ثلث (و سبعين و ا) ربعمائة				محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)
473, Herat, Dinar (Jean Elsen & Ses Fils S.A., Auction 118, 14.09.2013, lot 118); 3.79g (S. Album, 40, 13.05.2021, lot 2307)				
شمس الدولة	لا اله الا الله وحده لا شريك له فخر الامرا طغان شاه	ابو القوارير س		الله محمد رسول الله المقتدي بامر الله سلطان دين الله معين خليفة الله ملكشاه
(بسم الله ضرب هذا الدينار بمرود سنة اربع) و سبعين و اربعمائة				محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)
(47)4, Mervu'r-Rûd, Dinar, 3.79g, 23.2mm (Classical Numismatic Group, LLC, Keystone Auct. 10, 15.02.2023, lot 444); 3.25, 3.27, 3.74, 4.59g, 23.5-24.5mm (Hocaniyazov, s. 125, nr. 449)				
شمس الدولة	لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	ابو القوارير س		الله محمد رسول الله المقتدي بامر (الله) سلطان (دين الله) معين خليفة الله ملكشاه
بسم الله ضرب هذا الدينار بمرود سنة اربع و سبعين) و اربعمائة				محمد رسول الله (<i>el-Kur'ân,</i> et-Tevbe, 33)
4(74), Mervu'r-Rûd, Dinar, 3.94g (Zeno.ru, 107893)				
شمس الدولة	لا اله الا الله وحده لا شريك له طغان شاه	ابو القوارير س		محمد رسول الله المقتدي بامر (الله) السلطان الم-عظم معز (الدنيا والدين ملكشاه)

Şair Bir Selçuklu Şehzadesi: Melik Togaşah ve Sikkeleri

<p>(بسم الله) ضرب هذا الدينار بمر (و الرود سنة خمس و) سبعين و اربعماية)</p>		<p>محمد رسول الله (el-Kur'ân, et-Tevbe, 33)</p>
<p>(47)5, Herat, Dinar (Stephen Album Rare Coins, Auction 35, 12.09.2019, lot 1222)</p>		
<p>فخر لا اله الا الله وحده لا شريك له المقتدي بامر الله</p>		<p>الله محمد رسول الله ملكشاه (طغانشاه)</p>
<p>xxx, (Herat?), Dirhem, 3.964g, 19mm (American Numismatic Society, nr. 0000.999.7244)</p>		
<p>فخر لا اله الا الله وحده لا شريك له المقتدي بامر الله</p>		<p>(الله) محمد رسول الله ملكشاه طغانشاه</p>
<p>xxx, (Herat?), Dirhem, 3.833g, 18mm (American Numismatic Society, nr. 0000.999.7247)</p>		

EK 2. Dîvân-ı Ezrakî’de Togañşah Hakkındaki Kasidelerin Listesi

	Kaside başlığı	Kasid e nr.	Beyit nr.	Beyit sayısı	Sayfa
1	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah	1	1-51	51	1-3
2	Ve eyzan lehû bi-medhi Şemsü’ d- Dîn Togañşah	8	196-256	61	
3	Der-vasf-ı serâ-yı Togañşah	9	257-319	63	11-13
4	Der-medh-i Ebu’ l-Fevâris Togañşah	12	394-460	7	16-18
5	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah	18	694-759	66	27-30
6	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Ebu’ l- Fevâris Togañşah	19	760-825	65	30-32
7	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah b. Muhammed	31	1159-1197	39	46-47
8	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah b. Muhammed	34	1214-1293	80	48-51
9	Der-sitayiş-i Togañşah b. Muhammed	35	1294-1354	61	51-53
10	Ve lehû eyzan	36	1355-1372	18	53-54
11	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah	46	1593-1664	72	65-68
12	Ve lehû eyzan	47	1665-1670	6	67-68
13	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah	51	1829-1882	54	74-76
14	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Ebu’ l- Fevâris Togañşah	64	2231-2287	57	90-92
15	Der-sitayiş-i Şemsü’ d-Devle Togañşah	66 (! 65)	2288-2318	31	92-93
Toplam beyit sayısı		731			